

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Ibragimova M.S.

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika
universitetining tayanch doktranti*

Tayanch so'zlar: kommunikativ madaniyat, til va nutq, boshlang'ich maktab o'quvchisi, boshlang'ich umumiy ta'lim o'qituvchisi, kommunikativ kompetentsiya, pedagogik texnologiya.

Ключевые слова: коммуникативная культура, язык и речь, ученик начальной школы, учитель начального общего образования, коммуникативная компетентность, педагогическая технология.

Key words: communicative culture, language and speech, primary school student, primary school teacher, communicative competence, pedagogical technology.

O'qituvchining kommunikativ madaniyatini shakllantirish jarayonining samaradorligi o'qituvchining kommunikativ savodxonligi va o'quv va akademik bo'lmagan o'zaro hamkorlikda sheriklik tamoyillarini amalga oshirish qobiliyati bilan katta yordam beradi.

Kommunikativ savodxonlik bo'lajak o'qituvchining inson jamiyatning oliy qadriyati sifatidagi falsafiy, psixologik-pedagogik tamoyillarni bilishi, shaxsni rivojlantirishda muloqotning o'rni to'g'risidagi bilimlari bilan ta'minlanadi; pedagogik tafakkurning shakllanish darajasi. [1.248]

Kommunikativ madaniyat o'qituvchining o'quv jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan kommunikativ o'zaro munosabatining texnologik tomonini o'zlashtirishi sharti bilan ham shakllanadi. Kommunikativ madaniyat ko'p jihatdan o'qituvchining sub'ektiv o'zaro ta'sir jarayonida samarali pedagogik muloqotni ta'minlash va ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasida tegishli shaxsga yo'naltirilgan munosabatlarni rivojlantirish qobiliyatini belgilaydi.

Bugun jamiyatimiz madaniyatini nafaqat asrab-avaylash, balki yuksaltirish vazifasi har qachongidan ham dolzarb bo'lib qoldi. Shubha yo'qki, bu jarayonda

yetakchi rol ta'limga tegishli, chunki zamonaviy ta'lim paradigmasining asosiy xususiyatlari madaniy markazlashuv bo'lib, uning kontekstida pedagogika qadriyatlar va shaxsiy toifalarni birlashtirishga imkon beradigan asosiy aloqa texnologiyasi bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonning muvofiqlashtiruvchisi o'qituvchi bo'lib, u nafaqat insoniyatning ming yillik tarixida to'plangan bilimlarni yetkazuvchi, balki o'quvchilarning keng madaniy kontekstga kirishi uchun sharoit yaratib beradi. Shuning uchun nutq madaniyati o'qituvchining har qanday kasbiy faoliyatining ichki, vositachi shakli sifatida mavjud bo'lishi kerak. O'qituvchining kasbiy faoliyati sohasini nutq mas'uliyatini oshirish sohasi sifatida tan olish hozirda shubhasizdir. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'qitiladigan fan, pedagogika va psixologiya bo'yicha keng bilimga ega bo'lishi, balki barkamol ifodali nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarda namunali nutq xatti-harakatlarini shakllantirish qobiliyatini talab qiladi. [2.448]

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun til va nutq, eng avvalo, ish quroli, tarbiyaviy axborotni tinglovchilarga yetkazish vositasi bo'lib, ayni paytda hissiy ta'sir, tarbiya, shu jumladan, til va nutqni shakllantirish vositasidir. [3.129]

Kommunikativ bilimdonlik degavda biz asosan bo'lajak o'qituvchilarning ertangi qunda jamiyatda odamlar bilan erkin muloqatga kirishi va fikrlarini tushunarli ifodalay olishini tushunamiz. Kommunikativ bilimdonlik bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetentligini shakllantirishga xizmat kiladi. Shuni inobatga olgan xolda shunday xulosaga kelish mumkinki, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetentligini shakllantirishda kommunikativ qobiliyat etakchi o'rinni egallaydi.

Kommunikativ qobiliyat - bu o'qituvchining o'z o'quvchilari, ularning ota - onalari bilan, hamkasabalari, o'quv muassasasi pedagogik jamoasi va rahbarlari bilan pedagogik jihatdan maqsadli faollashgan munosabatlarda bo'lish mahsulidir.

O'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda vositalarni izlab topish, uddaburonlik va ijodkorlik o'qituvchini muvaffaqiyat sari etaklaydi. Bizning fikrimizcha, bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ nutq madaniyatini shakllantirishda umuminsoniy kadriyatlardan foydalanib, gumanitar tafakkurni rivojlantirishda ayrim metodlar va yondashuvlarni e'tiborga olish zarur, shuningdek, ularni bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishga yordam beradigan metodlar va yondashuvlar bilan bog'lash kerak.

Insonparvarlikni targ'ib qiluvchi tafakkur, bo'lajak o'qituvchilarning tilni ma'naviyatli yondoshuv asosida egallab, yosh avlodga o'rnak bo'lish kabi ishlarga bevosita alokador.

Kommunikativ madaniyat, inson umumiy madaniyatining asosi xisoblanib, shaxsiy kadriyatligi, sub'ektga yo'nalganligi bilan tavsiflanadi, faoliyat va muloqotning barcha turlarida shakllanadi, o'z navbatida hissiy madaniyat, fikrlash madaniyati, nutq madaniyatini birlashtiradi.

Biroq, nutq madaniyatining darajasi, bola ongi va his-tuyg'ulariga ta'sir qilish samaradorligining asosiy shartlaridan biri sifatida, boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun alohida ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz. Bu boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar kattalar ota-onalari va o'qituvchilarining juda yuqori obro'siga ega ekanligi bilan izohlanadi; maktab o'quvchilari o'qituvchining xatti-harakati va nutqini tom ma'noda "singdiradilar" va ko'chirib oladilar, shuning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchisi shunday bo'lishga intilishi zarur.

Kasbiy nutq madaniyati shaxsning umumiy madaniyatining natijasi va aksidir va umumiy madaniyatni pedagogik faoliyat sohasiga maxsus loyihalash funksiyasini bajaradi. Bu kommunikativ yetakchi, ijodiy fikrlovchi, auditoriya bilan samarali muloqot qila oladigan o'qituvchiga qo'yiladigan zamonaviy talablar bilan izohlanadi. Va uning kasbiy mahoratining ajralmas qismi nutqdir - bu insonning umumiy madaniyatining integral ko'rsatkichi hisoblanadi. [4,6]

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy nutq madaniyati - bu metakultura, chunki u o'quvchilarning nutqi va umumiy madaniyatini shakllantirish vositasi sifatida ishlaydi; Kasbiy nutq madaniyati - bu o'ziga xos tashkilotga ega bo'lgan va alohida qismlarning xususiyatlariga kamaytirilmaydigan butunning integral xususiyatiga ega bo'lgan tarkibiy va funktsional komponentlarni o'z ichiga olgan tizimli ta'limdir. Kasbiy nutq madaniyatini tahlil qilishning dastlabki tushunchasi ijodiy xarakterga ega bo'lgan nutq faoliyatidir. Kasbiy nutq madaniyatini shakllantirish va amalga oshirish xususiyatlari o'qituvchining individual ijodiy, psixofizik xususiyatlari, pedagogik tajribasi, shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchisi faoliyat yuritadigan nutq muhiti bilan belgilanadi. [2,151 b.]

Birinchidan, professional nutq madaniyati shaxsning shaxsiy madaniyatining ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi. Qadim zamonlardan beri ritorika shaxs va nutq kabi tushunchalarni o'zaro bog'liqlik hisoblanadi. N.F.Koshanskiy «suhbatda shaxs tarbiyasini tekshirish» zarurligi haqida yozgan bo'lsa, F. I. Buslaev «ona tilining o'quvchi shaxsi bilan ajralmas birligini» ko'rsatgan [2,147 b.].

Kasbiy nutq madaniyati insonning lingvistik ongining shakllanish darajasini, shaxsning lingvistik ongidan ijodiy foydalana olish qobiliyatini, kundalik va kasbiy vaziyatlarda til vositalaridan ijodiy foydalanish qobiliyatini ko'rsatadi. Psixolingvistikada til qobiliyati shaxsni rivojlantirish jarayonida eng muhimlaridan biri bo'lgan nutq faolligini ta'minlaydigan mexanizm

sifatida qaraladi. Bundan tashqari, professional muloqot atrofimizdagi dunyoni tushunish va o'z-o'zini bilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi.

Ikkinchidan, kasbiy nutq madaniyati pedagogik mahorat ko'rsatkichidir. O'qituvchining kasbiy mahorati masalalarini ko'rib chiqishda tadqiqotchilar nutq va muloqot qobiliyatlarini yetakchi komponentlar deb atashadi. Shunday qilib, V.A.Slastenin, V.A.Kan-Kalik va boshqa tadqiqotchilar didaktik, konstruktiv, pertseptiv, ifodali qobiliyatlar bilan bir qatorda eng muhim pedagogik qobiliyatlar qatoriga kommunikativ qobiliyatlarni ham kiritishadi. V.A.Slastenin ushbu muammoni tahlil qilib, "O'qituvchi, birinchi navbatda, so'z yordamida bolalarning ijobiy motivatsiyasini, shaxsning kognitiv yo'nalishini shakllantira oladi, qulay psixologik muhit yaratadi, shaxsiy to'siqlarni yengib o'tadi. Shaxslararo munosabatlarni shakllantirish, ya'ni bolalar, ota-onalar va hamkasblar bilan pedagogik jihatdan mos munosabatlarni o'rnatish. O'quv faoliyatini tashkil etishdagi muvaffaqiyat bevosita o'qituvchining ko'p qirrali ko'rish qobiliyatiga, o'ylashdan tashqarida fikr yuritishiga, mustaqil ravishda va kutilmaganda savol qo'yishiga, to'g'ri va bir ma'noli va tushunarli javob berishga, ya'ni shaxsning lingvistik ongiga asoslangan ko'nikmalariga bog'liqdir".[4.149].

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining psixologik xususiyatlaridan biri ularning tashqi ta'sirlarga yuqori sezgirligidir. Til madaniy hodisa sifatida, nutq esa shaxsning til imkoniyatlaridan foydalanish faoliyati sifatida o'quvchilarga ta'sir va ta'sir ko'rsatishning eng muhim vositasidir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy nutq madaniyati namoyon bo'lishining sanab o'tilgan jihatlari o'zaro bog'liqdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining shaxsiy xususiyatlari unga pedagogik mahorat va kasb madaniyatining asosi bo'lgan pedagogik texnika va faoliyat texnologiyalarini ijodiy o'zlashtirish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, ta'lim tashkilotida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish bo'yicha maqsadli ish olib borish imkonini beradi.

Shunday qilib, o'qituvchining kasbiy madaniyati tizimida kommunikativ madaniyat boshqa tarkibiy qismlarni ta'minlaydigan tarkibiy qismdir: axloqiy, intellektual, ma'naviy, gumanitar, uslubiy, kommunikativ madaniyat, nutq shaxs madaniyatini aks ettiradi va o'zini shakllantirish jarayonida kasbiy nutq madaniyatni namoyon etadi.

Adabiyotlar:

1. Abramova, N. T. Yaxlitlik va boshqaruv [Matn] / N. T. Abramova. - M.: "Nauka", 2004. - 248 b.
2. Афанасьева О.Ю., О разработке профессионально ориентированного текстового материала в целях управления коммуникативным образованием будущих учителей / Афанасьева О.Ю.//

Вестн. Помор, ун-та. Сер. «Физиологические и психолого-педагогические науки». - 2006. - № 4. - С. 146–151.

3. А.Г. Muhiddinov О'quv jarayonida nutq faoliyati. –Т.:О'qituvchi. 1995. 80 b.

4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: //Кн. для учителя. 1987.- 190 с.

5. Корнеева Н. Ю., Корнеев Д. Н., Менеджмент профессиональной образовательной организации: теория и практика инновационного развития /Н. Ю. Корнеева, Д. Н. Корнеев // В сборнике: Гармоничное развитие личности: психология и педагогика сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции.-2016. -С. 4–9

РЕЗЮМЕ

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy va nutq madaniyatini shakllantirish o'quv jarayonining samaradorligi va bolalarni o'qitish sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan dolzarb va muhim pedagogik muammodir. O'qituvchining kommunikativ madaniyati pedagogik madaniyatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Uni shakllantirish zarurati o'qituvchining doimiy aloqa jarayonida ishtirok etishi bilan bog'liq bo'lib, u aloqa sheriklariga aylanganlar: talabalar, ularning ota-onalari, hamkasblari bilan turli va ko'p qirrali munosabatlarni o'z ichiga oladi. Bu munosabatlar birgalikdagi faoliyat jarayonida vujudga keladi va rivojlanadi, ularni amalga oshirishning eng muhim sharti muloqotdir.

РЕЗЮМЕ

Формирование профессионально-речевой культуры учителя начальных классов представляет собой актуальную и важную педагогическую проблему, которая оказывает существенное влияние на эффективность образовательного процесса и качество обучения детей. Коммуникативная культура педагога является одним из важнейших компонентов педагогической культуры. Необходимость ее формирования обусловлена тем, что учитель постоянно включен в процесс общения, предусматривающий разнообразные и многоплановые отношения с теми, кто становится партнером по контакту: с учениками, их родителями, коллегами. Эти отношения возникают и развиваются в процессе совместной деятельности, важнейшим условием осуществления которой является общение.

SUMMARY

The formation of a professional speech culture of a primary school teacher is an urgent and important pedagogical problem that has a significant impact on the effectiveness of the educational process and the quality of children's education. The communicative culture of a teacher is one of the most important components of pedagogical culture. The need for its formation is due to the fact that the teacher is constantly involved in the communication process, which provides for diverse and multifaceted relationships with those who become a contact partner: with students, their parents, colleagues. These relationships arise and develop in the process of joint activities, the most important condition for which is communication.